

**INGLIZ VA O'ZBEK TILLARI MATNLARIDAGI PAREMIYALARNI TADQIQ ETISHNING
MUXIM JIHATLARI****ВАЖНЫЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ПАРЕМИЙ В ТЕКСТАХ НА АНГЛИЙСКОМ И
УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ****IMPORTANT ASPECTS OF THE STUDY OF PAROEMIAS IN ENGLISH AND UZBEK TEXTS****Yuldasheva Nigora Baxodirovna¹**¹Farg'ona davlat universiteti magistranti**Annotatsiya**

Ushbu maqolada chet tillari, xususan ingliz va o'zbek tillari matnlarida kuzatiladigan paremiyalarning lingvokulturologik tadqiqiga doir masalalar tahlili asosida til va madaniyat, lingvokulturologiyaning asosiy maqsadi, yo'nalishlari, metodlari, lingvomadaniy birliklar tahlili, turli lingvomadaniyatlar va stereotiplar, ularning mazmun-mohiyati, o'ziga xos xususiyatlari, shu bilan birga ta'sir etayotgan omillar yoritib berilgan.

Аннотация

В данной статье на основе анализа вопросов лингвокультурологического исследования паремий, наблюдаемых в текстах на иностранных языках, в частности английском и узбекском, сформулирована основная цель лингвокультурологии-изучение языка и культуры, освещена роль культуры, ее содержание, факторы, влияющие на ее специфику.

Abstract

In this article, based on the analysis of the issues of linguistic and cultural research of the paremias observed in texts in foreign languages, in particular English and Uzbek, the main goal of linguistic and cultural studies is formulated -the study of language and culture and stereotypes highlights the role of culture, its content, and the factors influencing its specifics.

Kalit so'zlar: frazeologiya, ibora, frazeologik chatishma, frazeologik birlashma, frazeologik qo'shilma, paremiya, til va madaniyat, uslubiyat, dialektik tahlil.

Ключевые слова: фразеология, словосочетание, фразеологическое спряжение, фразеологический Союз, фразеологическое соединение, паремия, язык и культура, методика, диалектный анализ.

Key words: phraseology, phrase combination, phraseological conjugation, phraseological Union, phraseological connection, parody, language and culture, methodology, dialect analysis.

KIRISH

Inson dunyoqarashining yuksalishi til bilish darajasi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ushbu jarayonda tillarda uchraydigan xikmat va maqollar, aforizmlar, ularning mazmun-mohiyatini tadqiq etish muhim ahamiyatga egadir. Ta'kidlash kerakki, aforizmlarning asosiy xususiyati shaxs donishmandligini oshirish bo'lib, tipik fikrning qisqacha badiiy ifodasi tarzida, unda tasvir emas, ifoda ma'no yetakchisi hisoblanadi. Shu kabi masalalarni e'tiborga olib maqolada bir tomondan nutqdagi aforizmlarning sintaktik o'ziga xosliklarini o'rganishga qiziqish bildirilgan bo'lsa, ikkinchi tomondan ingliz va o'zbek tillari nutqidagi semantik xususiyatlari atroflicha tahlil qilingan. Paremiya (yunon. παροιμία so'z, maqol, masal) — didaktik mazmunning yaxlit taklifi bo'lgan barqaror frazeologik birlik bo'lib, paremiyalarga yaxlit jumlar bo'lgan maqollar kiradi (masalan, eshakning soyasi haqida bahslashish, bu erda siz, buvim va Yurev kuni) va jumlar bo'laklari bo'lgan so'zlar (yashaymiz — ko'ramiz, u bilan yoki u bilan). Paremiyalar-bu qanotli so'zlarga o'xshash va aforistik nutq ko'rinishi, ammo ikkinchisidan farqli o'laroq, ular anonim so'zlardir. Mazkur ta'rifdan kelib chiqqan xolda bugungi kunda mahalliy va xorijiy tadqiqotlarda sof lingvistik, folkloristik va empirik yondashuvlar bilan birga, kognitiv tilshunoslik va nutq nazariyasi kabi fanlarning yutuqlari maqol va matallar fani sohasiga faol kirib kelayotgani va ijtimoiy-siyosiy matnlarda, diskurslarda paremik birliklarning qo'llanishini tadqiq etish muhim ahamiyatga ega.

Paremik birliklarning nutqda qo'llanishiga alohida e'tibor berish zarurdir. Kundalik suhbatlarda biz gaplarning ifoda maqsadiga ko'ra, asosan, uch turidan foydalanamiz: darak gaplar, buyruq gaplar va so'roq gaplar. Ingliz tilida til o'rganishning dastlabki kunlaridanoq ularning ichida so'roq gaplar gapning boshqa ifoda maqsadiga ko'ra turlariga qaraganda murakkab qurilishiga ko'ra ajralib turadi[1]. Buning asosiy sababi ingliz tilidagi so'roq gaplar bilan o'zbek tilidagi so'roq gaplar o'rtasida tarkibiy tafovutlar mavjudligidir. O'z navbatida o'zbek va ingliz tillaridagi so'roq gaplar yasalishi,

ularning har ikki tildagi ta'riflari, o'zbek va ingliz tillaridagi so'roq gaplarning turlari hamda ularning umumiy va xususiy jihatlarini yoritib berishga harakat qilamiz. Bu esa o'quvchi-talabalarga xorijiy til bo'yicha ko'nikmalarini oshirishga, o'qituvchilarga esa so'roq gaplarni o'qitish bo'yicha taklif bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqotning maqsadi: Paremiyalarning uziga xos jihatlari, xususiyatlari, vokelikni, ma'lum bir vaziyatni yuzaga chiqishi jarayonini ifodalashdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari: Ingliz va o'zbek tillari matnlaridagi paremiyalarni tadqiq etishning muxim jihatlarini, nutqda maqol va xikmatli so'zlardan kognitiv nuqtai nazardan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari xamda nutqiy muloqotni optimallashtirishda bu birliklarning o'ziga xos urni ilmiy jihatdan tadqiq etish.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Mavzuga doir tadqiqotlar fan olimlari tomonidan keng va atroflicha tahlil etilgan bo'lib, Gapdagi paremiyalar suzlovchining niyatini, yoki, aniqrog'i, maksadini bildirishga qaratilgan. Shu sababli, ular muhim konseptual kuchga ega. Fakat nutk fonida uning moddiy ifodasi sifatida matn - paremiyalar eng tulik tavsifni olishi talab etiladi. Ilmiy adabiyotlarda kognitiv-diskursiv paradigma esa tadqiqot mavzusi buyicha turli nuqtai nazarlarni birlashtirishga qaratilgan integral yondashuv sifatida o'rganilgan bo'lib, shu sababli paremiologiya - maqol va matallarning dolzarb vazifalaridan biri o'rganilayotgan birliklarning kognitiv-diskursiv tahlilidan olimlar tomonidan foydalanilgan[2]. Shu nuqtai nazardan paremik birliklarning kognitiv tabiati o'rganildi, lekin ularning gapdagi vazifalari hali o'rganilmagan. Shunday bo'lsada, ingliz tili keng tarqalgan va zamonaviy sharoitda kommunikantlar uchun ahamiyatli bo'lgan tildir, unda xabar tarkibidagi niyat mazmunini uzatishga ko'maklashuvchi paremik birliklar alohida ahamiyat kasb etadi. Ingliz tilidan turli maqsadlarda foydalanadiganlar uchun ma'lum bir nutq turida paremiya signallari, ma'lum bir kommunikativ vaziyatda qanday kognitiv va pragmatik yuk ko'tarishini tushunish muhimdir. Shunday qilib, ushbu tadqiqot ingliz va uzbek tillarda maqol hamda matallarining faoliyat jarayoni asoslanadigan lingvokognitiv[3] va lingvopragmatik asoslarni o'rganishga bag'ishlanganligi, uning dolzarbligini belgilaydi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tahlil qilinayotgan gap turlari ikki katta-kichik guruhga bevosita muloqot shakli bo'lgan jamoat nutqining barcha asosiy xususiyatlari tadqiq etildi va quyidagi natijalarni o'rganish taklif etildi:

- 1) maqollar va so'zlarni o'rganish uchun tegishli bo'lgan lingvistik bilimlarning kognitiv-diskursiv paradigmasining asosiy jihatlarini aniqlash;
- 2) paremiyaning xususiyatlarini kognitiv hosilalar deb xisoblash;
- 3) paremiyaning nutqdagi vaqti-vaqti bilan ishlatilishining kognitiv jihatlarini o'rganish;
- 4) paremiya faoliyati jarayonining kognitiv-diskursiv tahlili bilan bog'liq holda tahlil qilingan nutq turlarining o'ziga xos xususiyatlarini ko'rib chiqish;
- 5) paremiyaning gapdagi axborotni strukturalash, qayta ishlash va taqdim etish jarayonidagi rolini o'rganish;
- 6) maqol va hikmatli so'zlarning kognitiv-diskursiv vazifalarini aniqlash va ta'riflash;
- 7) paremiya funksiyasi va nutkning xususiyatlari o'rtasidagi aloqaning mavjud yoki mavjud emasliini aniqlash.

Diskursiv tahlil - bu paremiyalarning ma'nosi va kognitiv funksiyalarini murakkab talkin kilish va ularning diskursiv vaziyatning keng kontekstiga asoslangan modifikatsiyalarini o'z ichiga oladi[4]. "Jamiyat" siyosiy-ijtimoiy gazetasining diskursida paremiyaning qo'llanish jarayonini o'rganishimiz ularda nutqning mahalliy tuzilishi darajasida (bir epizod ichida) va global strukturaviy darajada (bir mavsumning bir necha qismida) qo'llash imkoniyatini aniqladi. Paremik epizod kabi mahalliy diskursiv elementlar ishlatiladi, Global darajada individual paremiyalarning butun matn ichida va maqola matni ichida ishlashi qayd etiladi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, qator sarlavhalarida maqollardan foydalanish sarlavhalarning asosiy vazifalarini samarali amalga oshirishga xizmat qiladi (diqqatni jalb qilish, ma'no yetkazish, xulosa chiqarish). Har bir holatda, matnlarda kiritilgan muayyan maqolalarning kognitiv-diskursiv funksiyasini aniqlash uchun uning boshqa muhim tarkibiy elementlarda qo'llanilishini tahlil qilish kerak[5]. Shu sababli matnlarda paremiyalarning qo'llanilishi, shu tariqa, o'quvchilarga maqolani tushunish va zarur xulosalar chiqarish uchun muxim ma'lumotlarga e'tibor qaratish imkonini beradi va diskursiv elementda paydo bulgan paremiya, odatda, semantik tanlash vazifasini bajaradi. Izlanish mobaynida gazetasining bu strukturaviy elementida paremiyalar xissiy izolyatsiya vazifasini va ba'zi hollarda semantik izolyatsiya vazifasini bajaradi, chunki ular o'quvchilarning nima sodir bo'lishini talqin qilish uchun mazmunli ma'lumotni yetkazadilar[6]. Shunday qilib, diskursidagi paremiyalar

ILMIY AXBOROT

munosabatlarni belgilashga yordam beradi, shuningdek, ijtimoiy-siyosiy vaziyatga baxo berish va erkin fikrga bulgan munosabatining ifodasi sifatida xizmat qiladi. Bitta maqola ichidagi alohida paremiyalarning faoliyatini tahlil qilish shuni ko'rsatdiki, takroriy birliklar semantik izolyatsiya funksiyasini bajaradi, uning asosiy mavzusini ochib berishga yordam beradi. Bizning tahlilimiz shuni ko'rsatdiki, paremik birliklar respondentlarining nutqida odatiy va vaqti-vaqti bilan paydo bo'ladi. Eng muhimi gazeta sahifalarida katta ijtimoiy muammolarga jamiyat vakillarining diqqat e'tiborini tortish uchun sarlavhalarda maqollardan unumli foydalaniladi.

XULOSA

Ingliz va o'zbek tilida mavjud gaplarning tarkibiy va mazmun darajasida ham paremiyalarning muhim urni qayd etildi. Ko'pgina intervyularda, shuning uchun paremiyalar nutqning tarkibiy qismi bo'lib xizmat qiladi va bu funktsiya boshqa funktsiyalar bilan birga keladi. Suxbat nutqining mahalliy tarkibiy darajasida paremiyalar tegishli juftliklarda (ham savol, ham javob sifatida) qo'llaniladi. Jamiyatimizning hozirgi zamon taraqqiyot boqichida chet tillarni mukammal bilishga bo'lgan ehtiyoj tobora ortib bormoqda. Zero, bugungi kunda Respublikamizning jahon hamjamiyatida tutgan o'rni rivojlanib, xorijiy mamlakatlar bilan tashqi aloqalari mustahkamlanib borayotgan bir paytda, uning kelajagini yaratuvchi yoshlarga ingliz tilini puxta o'rgatish dolzarb vazifa bo'lib qoldi. Demak, bugungi kunda izlanuvchanlik, ijodkorlik o'qituvchining eng muhim xususiyatlaridan biri bo'lishi lozim. Xulosa sifatida aytishimiz mumkinki, paremik gaplarning turli-tuman ta'riflari bo'lib, ularning ba'zilari bir-biriga zid bo'lsa, ba'zilari bir-birini to'ldiradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Брилева И. С., Вольская Н. П., Гудков Д. Б. Русское культурное пространство // Лингвокультурологический словарь. — М. : Гнозис, 2004. Вып. 1. 318 с.
2. Арутюнова Н.Д. Дискурс. В кн.: Лингвистическая энциклопедия.- М., 2005.-С. 136-137.
3. Сафаров Ш. Прагмалингвистика. -Жиззах, Санзор. 2007. 226-б.
4. Academic Research in Educational Sciences VOLUME 2 | ISSUE 11 | 2021
5. ISSN: 2181-1385. Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723 Directory Indexing of International Research Journals-CiteFactor 2020-21
6. Алефиренко Н.Ф. Лингвокультурологическое содержание понятия «дискурс» в современной когнитивной лингвистике // X Конгресс Международной ассоциации преподавателей русского языка и литературы. Русское слово в мировой культуре. - СПб., 2003. С-233.
7. Farrukh A.Yuldashev, Ilkhom Y.Toirov THEORETICAL-METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF STUDYING THE HARMONY OF NEEDS AND INTERESTS IN YOUTH ACTIVITIES. JOURNAL OF LAW AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT. 2023. Mayami.